

Kapitalizm państwowy, jego znaczenie oraz efektywność przedsiębiorstw z udziałem Skarbu Państwa (SP) jest tematem dyskusji od lat 90. XX wieku. Głównym obiektem zainteresowania w tym względzie były przede wszystkim Chiny, kraj w którego modelu gospodarki przedsiębiorstwa państwowe odgrywają istotną rolę, a PKB przez ostatnie 25 lat wzrastał średnio niemal o 10% rocznie. Z drugiej strony podmiotem badań były kraje transformujące się regionu E W, w których przeprowadzane były procesy prywatyzacji majątku państwowego.

W pierwszej dekadzie XXI wieku obserwowane są kolejne zmiany w sektorze państwowym. Ten nowy wymiar nowoczesnego kapitalizmu państwowego można scharakteryzować następująco:

1. Przedsiębiorstwa z udziałem SP zmieniają swój charakter: z zorientowanych głównie na rynek krajowy i o umiarkowanej efektywności na działające na rynkach międzynarodowych, o wysokiej/rośniejącej efektywności. Konkuruje one z ich prywatnymi odpowiednikami o zasoby i konsumentów na krajowym, jak i zagranicznych rynkach. W największym stopniu dotyczy to krajów BRICS (Brazylia, Rosja, Indie, Chiny, RPA) oraz eksporterów ropy naftowej, w których władze kładą duży nacisk na kreowanie narodowych czempionów.
2. Państwa wysokorozwinięte w okresach dużych trudności gospodarczych istotnie wspomagają upadające przedsiębiorstwa, a nawet dokonują ich wykupu (bailout). Jaskrawym przykładem był czas wielkiej recesji 2007-2009, kiedy to rząd ratował krajowe instytucje finansowe czy przedsiębiorstwa motoryzacyjne.
3. Rząd państw stosuje coraz częściej różnego rodzaju wsparcia wspomagające przewagi konkurencyjne przedsiębiorstw z udziałem SP, takie jak: ukryte subsydia, zakupy rządowe, licencje wyłączne czy inne formy protekcjonizmu państwowego. Taka polityka w pewnym stopniu ogranicza wolną konkurencję.

Głównym przesłanką do podjęcia projektowanych badań są zatem opisane powyżej zmiany oraz wzrost znaczenia gospodarczego przedsiębiorstw z udziałem SP na rynku globalnym. Liczba takich przedsiębiorstw na listach największych przedsiębiorstw na świecie czy korporacji transnarodowych się istotnie zwiększyła. Np. na liście Forbes Global 2000 w 2011 r. były 204 przedsiębiorstwa z większym udziałem państwa, w tym 70 z Chin i 9 z Rosji. UNCTAD zidentyfikowało w 2010 r. 650 niefinansowych korporacji transnarodowych z udziałem SP, w tym 19 z nich było na liście 100 największych ze względu na wartość aktywów zagranicznych (najwięcej z Francji, ale też Niemiec, Włoch, Szwecji). Następuje również wzrost znaczenia państwowych funduszy majątkowych (głównie z Norwegii, Rosji).

Problemem naukowym podejmowanym w projektowanych badaniach jest pytanie o kierunek rozwoju nowoczesnego kapitalizmu państwowego oraz o efektywność przedsiębiorstw z udziałem SP w krajach postsocjalistycznych regionu Europy środkowo-Wschodniej w XXI wieku. Na potrzeby projektowanych badań, odwołując się do definicji I. Bremmera (2009), nowoczesny kapitalizm państwowy rozumiany jest jako system, w którym państwo funkcjonuje jako ważny podmiot gospodarczy, będący właścicielem (o różnych udziałach) przedsiębiorstw i który używa rynków (krajowego, międzynarodowych) w celu uzyskania korzyści politycznych. Przy czym taki kapitalizm nie narusza – z założenia – mechanizmów rynkowych w skali krajowej ani międzynarodowej, choć może ograniczać – poprzez wspieranie przez państwo własnych przedsiębiorstw – wolną konkurencję. Celem naukowym projektu jest ocena skali i efektywności działalności gospodarczej przedsiębiorstw z udziałem SP w 13 postsocjalistycznych krajach Europy środkowo-Wschodniej (E W) i identyfikacja determinantów tej efektywności. Zakres podmiotowy analizy obejmuje przedsiębiorstwa, w których udział Skarbu Państwa w strukturze własności bezpośrednio i pośrednio jest nie mniejszy niż 25%.

Zakres geograficzny obejmuje postsocjalistyczne kraje E W, tj.: Polskę, Białoruś, Bułgarię, Chorwację, Czechy, Estonię, Litwę, Łotwę, Rumunię, Słowację, Słowenię, Węgry, Rosję, oraz dla porównania – Chiny, wybrane kraje Europy Zachodniej, Brazylię.

Realizacja celu głównego jest przeprowadzona na dwóch poziomach analizy: (1) makroekonomicznym, tj. określenia skali i cech zaangażowania państwa jako właściciela przedsiębiorstw i realizacji przez nie celów systemowych i politycznych oraz wpływu na efektywność tych przedsiębiorstw; (2) mikroekonomicznym – analizy efektywności przedsiębiorstw z udziałem SP, w obszarach: wskaźników finansowych, zdolności do konkurencyjności na rynkach międzynarodowych (eksport, inwestycje zagraniczne), ładu korporacyjnego, innowacyjności. W obu wymiarach otrzymane wyniki dla pojedynczego kraju zostaną porównane z wynikami z pozostałymi krajami.

W projekcie stawiane są następujące hipotezy badawcze:

1. Na rozwój nowoczesnego kapitalizmu państwowego w największym stopniu mają wpływ: sprawność instytucji państwa, wielkość gospodarki narodowej, poziom międzynarodowienia kraju, warunki początkowe, surowce naturalne.
2. Nowoczesny kapitalizm państwowy w zależności od regionu występowania charakteryzuje się odmiennymi cechami.
3. Forma własności nie przesądza o efektywności przedsiębiorstwa.
4. Działalność inwestycyjna przedsiębiorstw z udziałem SP i kadra nimi zarządzająca podlega cyklowi wyborczemu.
5. Przedsiębiorstwa z udziałem SP działające na rynkach międzynarodowych charakteryzuje wysza efektywność niż ich odpowiedników z sektora prywatnego z powodu przywilejów, które uzyskują od państwa.
6. W niektórych okolicznościach skłonność przedsiębiorstw z udziałem SP do wychodzenia na rynki międzynarodowe (eksport, inwestycje) jest wysza niż przedsiębiorstw prywatnych ze względu na wsparcie państwa.
7. Efektywność przedsiębiorstw z udziałem SP jest różna w zależności od sektora gospodarki, w którym działają.

W celu zidentyfikowania przedsiębiorstw w krajach E W, w których udział SP w strukturze własności bezpośrednio lub pośrednio jest nie mniejszy niż 25% zostaną wykorzystane: listy publikowane przez odpowiednie ministerstwa z poszczególnych krajów oraz bazy przedsiębiorstw Amadeus i Orbis. Otrzymana lista będzie stanowiła podstawę do przeprowadzenia analiz dla poszczególnych krajów i porównań międzynarodowych. Zostanie stworzona baza danych o przedsiębiorstwach obejmująca m.in. następujące informacje: sektor gospodarki, struktura własności, dane finansowe, ład korporacyjny, zatrudnienie, internacjonalizacja przedsiębiorstw. Ocena obecności przedsiębiorstw z udziałem SP na rynkach międzynarodowych zostanie przeprowadzona dla tych podmiotów z listy, które znajdują się dodatkowo w jednym z następujących rankingów: lista Global Forbes 2000, lista największych przedsiębiorstw z regionu E W „CEE Top 500”, listy krajowych największych przedsiębiorstw

publikowane w poszczególnych krajach. Spośród metod jakościowych wykorzystane zostaną takie metody jak: analiza dokumentów (narodowe akty prawne, raporty o prywatyzacji, programy polityki gospodarczej i sektorowej, listy przedsiębiorstw z udziałem SP publikowane przez właściwe ministerstwa krajów), analiza i krytyka piśmiennictwa naukowego, studium przypadku. Spośród metod ilościowych obok – właściwych statystyce opisowej – wykorzystane zostaną narzędzia analizy dyskryminacyjnej, analizy skupień oraz następujące modele ekonometryczne: regresja liniowa, regresja logistyczna i modele danych panelowych.

Nowatorski charakter projektowanych badań polega na: ocenie i porównaniu skali i cech nowoczesnego kapitalizmu państwowego w 13 krajach postsocjalistycznych E W, przeprowadzeniu studiów porównawczych efektywności przedsiębiorstw z udziałem SP, określeniu umiędzynarodowienia największych takich przedsiębiorstw z analizowanych krajów. Wyniki badań mają znaczenie dla polityki państwa w zakresie efektywności funkcjonowania przedsiębiorstw z udziałem SP. Raczej nie należy oczekiwać, by rzadcy zrezygnowali ze swoich udziałów w przedsiębiorstwach. Dlatego ważne jest, by stworzyć warunki do efektywnego funkcjonowania wszystkich przedsiębiorstw, tak by nie ograniczać wolnej konkurencji, i nie doprowadzać do uprzywilejowanej roli przedsiębiorstw z udziałem SP. Ponadto wyniki analiz mogą umożliwić odpowiedź na pytanie, czy nowoczesny kapitalizm państwowy jest nowym modelem w globalnej gospodarce, kolejnym etapem w rozwoju gospodarczym, czy też incydentalnym zdarzeniem, które jest efektem m.in. globalnej recesji lat 2007-2009.